

Když najít znamená ztratit

"Hledání pokladů" není dobrodružná zábava, ale ničení kulturního dědictví

Zuzana Bláhová - Sklenářová

Hledání pokladů. Činnost, patřící k lidským zvykům od nepaměti – touha po penězích, ať už proto, že doma děti pláčou hlady, nebo proto, že peněz není nikdy dost (a čím snáze a rychleji se k nim dá přijít, tím lépe), touha po dobrodružství odhalování neznámého, vzpomínky na příběhy o pirátských pokladech na pustém ostrově, či co ještě člověku vkládá do rukou motyku a žene ho na dávno zapomenutá místa – právě tahle činnost má i své temné stránky, o nichž pohříchu málokdo rád slyší.

Co je to poklad?

Cenná věc, nebo spíše více cenných věcí, které někdo v minulosti ukryl, jednou se k nim chtěl vrátit, nebo věřil, že je vyzvednou jeho potomci a budou tak mít zajištěnou budoucnost – tak si obvykle představujeme poklad. Zkrátka jako truhlici zlatých klenotů zazděnou v hradním sklepení, nebo aspoň hrnc peněz zakopaný v zemi. Taková věc se dá najít v podstatě dvěma způsoby: buď na ni člověk narazí při nějaké práci, nejčastěji při hloubení výkopů a opravách historických staveb (takzvaný náhodný nález), anebo tak, že ji schválně hledá. To ví každý, a obecně se také ví, že za poctivé odevzdání nálezu stát vyplácí nálezného, i když nijak závratné. Jenže ... jakmile začne být řeč o vykopávání hrnců ze země, přichází na scénu samozřejmě a nevyhnutelně archeologie. Doprovází ji velká popularita, řada romantických, ale často mylných představ, a také několik dost podstatných paragrafů. A hledání pokladů se začíná komplikovat.

Archeologie je věda

Na konci osmnáctého století, kdy první osvícenci přestali považovat "starožitnosti" za pouhé kuriozity a začali se jim věnovat systematictěji, ještě nikdo netušil, jaká budoucnost právě narozený vědní obor čeká. U jeho kolébky nestál za Čechy nikdo menší než učený Josef Dobrovský, nazývaný otcem české archeologie. Ten u nás první pochopil, že ve chvíli, kdy umlkají písemné prameny, mohou nám něco o naší vlastní minulosti prozradit už jen hliněné nádoby ukryté v zemi. Dějiny archeologie jsou proto především dějinami snahy přimět zdánlivě němé předměty, aby promluvily. Badatelé si brzy uvědomili, že získávání nálezů nemůže být cílem, ale prostředkem; cílem jsou informace, a abychom jich z nálezů vytěžili co nejvíce, musíme k tomu mít co nejdokonalejší metody.

Brzy se také ukázalo, že stejně důležité, ne-li důležitější než samotné předměty, jsou souvislosti mezi nimi. Nálezové celky, jako například hroby, ale i obtížně rozeznatelné sídlištní vrstvy, poloha a rozmístění jednotlivých předmětů v nich a další nenápadné podrobnosti vypovídají o tom, co je starší a co mladší, k čemu jednotlivé věci sloužily, co se na nalezišti tehdy vůbec dělo. Dnes už tomu dokážeme porozumět. Dokonce někdy díky přírodovědným metodám můžeme určit stáří nálezů bez nadsázky na rok přesně (pomáhá nám při tom tzv. dendrochronologie; radiokarbonové datování je méně přesné, ale častěji použitelné). K tomu ale vždycky musíme do detailu vědět, které všechny věci na nalezišti k sobě patří a jak k sobě patří, kde a jak v těch souvislostech ležely, protože takto lze datovat jen některé druhy nálezů: nevzhledné kosti, nenápadné uhlíky, křehké dřevo, které rychle podléhá zkáze.

Mnozí lidé mají pocit, že archeologii může rozumět každý, a nechápou, co tak složitého může na hrabání v zemi být. Archeologie dnes už ale není sběratelství, nýbrž věda, stejně náročná jako třeba geologie nebo botanika. Kdo se chce stát archeologem, musí svůj obor studovat nejméně pět let na vysoké škole a strávit hodně času na výzkumech v terénu, aby se naučil co nejvíce, protože při výzkumu drží v rukou osud jedinečných informací. Čím více má

znalostí, času a prostředků, tím více jich rozpozná a zachrání, do mozaiky obrazu našich dějin přibudou další kamínky, a občas z dosud nesrozumitelných čar najednou prohlédne překvapivě jasný výjev, jaký jsme ani nečekali.

Archeolog versus hledač pokladů

Dobrodružství, kdy nevíme, co nás pod zemí čeká, se rázem změní v zoufalství, když si uvědomíme, co všechno jsme asi ztratili. Stojí-li archeolog na hradišti se slzami v očích, rozhlédneme se a pochopíme. Po ploše jsou rozesety větší i menší vkopy do země. S detektorem kovů tady řádili "hledači pokladů".

Kolikrát kopali zbytečně, protože "méně dokonalý" detektor odhalil pouhou zátku od piva. Kolikrát kopali zbytečně, protože v unikátním nález, nad kterým by jásali vědci celé republiky, viděli jen bezcenný krám (třeba i proto, že hledali vojenské odznaky a pravěké nálezy se jim tam jen "pletly"). A kolikrát našli, co hledali, jenže nikdo už se nikdy nedoví, co to bylo. A vždy přitom zničili to nejdůležitější: skutečné stránky dějinného příběhu – nenahraditelné situace v okolí vyzvedávaných kovových předmětů. I když ti zodpovědnější z nich nakonec přece jen aspoň přinesou svou kořist tam, kam patří, do muzea, a pamatují si zhruba, kde co našli, výsledkem je pokaždé zkáza. Pokaždé zbytečná. Soucit s hledačem pokladů, který nic nenašel, vůbec není na místě: dopadl špatně – ale oč hůře dopadl hrad, hradiště, pohřebiště, na kterém "pracoval"? Nálezy, které hledač zničí nebo si nechá, se nikdy nedostanou do žádných knih o dějinách pravěku, ani do učebnic dějepisu; bez nich bude naše poznání neúplné a naše knihy, v nichž píšeme o výsledcích naší práce pro veřejnost, budou obsahovat zkreslené informace. Smutným příkladem je známé keltské oppidum na Hradišti u Stradonic, ničené od minulého století. Podle některých zachráněných nálezů to bylo centrum evropského významu, jaká v zahraničí zkoumají celá desetiletí týmy odborníků; dnes z něj, rozkopaného a oloupeného, zbývají jen zlomky bývalé slávy a i ty se působením lidské hlouposti a chtivosti rychle zmenšují.

Přitom stačí tak málo. Každý, kdo se zajímá o archeologii, má právo přijít do muzea nebo jinam za archeology – odborníky a nabídnout jim spolupráci. Profesionálních archeologů je stále ještě málo a uvítají každou pomocnou ruku, protože záchranné výzkumy při stále početných stavbách a dalších zemních pracích jim vyplňují naprostou většinu času, který mohou věnovat práci. Budou rádi, když jim někdo pomůže "hlídat" zemní práce, o kterých se třeba nedověděli. Ocení, když jim aktivní a zodpovědní spolupracovníci pomohou s průzkumy končin, do nichž se zatím ještě sami nedostali, a odhalí tak další zajímavá naleziště a zároveň památky dávné minulosti, které je třeba chránit. O přímé účasti na vykopávkách např. formou brigády nemluvě – to je možnost samozřejmá a známá. Detektor kovů i jeho pán, jsou-li ve službách vědy, neškodí, ale pomáhají. A takového člověka už nikdo nebude házet do jednoho pytle s vykradači nalezišť. Je to kolega, ctí principy odborné práce, jeho i naším zájmem je pokrok v poznání.

"Nepřející státní úředníci"

Ať už si říkají "hledači pokladů" a považují své konání za zajímavého a vzrušujícího koníčka, nebo jako lupiči prostě dobývají ze země snadno zpeněžitelné věci, které pak prodávají, pokud možno do zahraničí, pro archeology mezi nimi bohužel není velký rozdíl. Rozdíl mezi nimi nevidí ani zákon.

Náš památkový zákon (tj. zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů, zejména zák. č. 242/92 Sb., 320/2002 Sb., 18/2004 Sb., 1/2005 Sb., 186/2006 Sb.) bývá někdy kritizován už prostě proto, že vznikl v čase komunistického režimu. Přitom jeho archeologická část se blíží evropskému standardu, formulovanému v Úmluvě o ochraně archeologického dědictví Evropy – tzv. Maltské konvenci, k níž náš stát v rámci sjednocování Evropy přistoupil, takže od 23. září 2000 je pro nás závazná a ústavní

zákon č. 395/2001 Sb. dokonce ustanovuje její nadřazenost nad našimi zákony. Stručně a obecně: každý stát se podpisem Maltské konvence zavazuje, že zajistí, aby archeologická naleziště byla narušována co nejméně a maximum archeologických nálezů (památek) aby bylo chráněno na původním místě v zemi, aby výzkumy prováděli pouze příslušně oprávnění odborníci, aby jim stát na výzkum zajistil dostatek prostředků, aby všechny nálezy (i ty, které nebyly získány výzkumem) byly přístupné vědeckému zkoumání, aby výsledky výzkumů a významné lokality byly zpřístupněny veřejnosti, a nezákonné výkopy aby byly postihovány. A náš památkový zákon vlastně říká prakticky totéž.

To, že oprávnění k provádění archeologických výzkumů může dostat jen organizace (od našeho vstupu do EU i fyzická osoba), která prokáže, že disponuje odbornými kapacitami a veškerým potřebným vybavením, má své opodstatnění. Vývoj archeologické vědy od 19. století značně pokročil, spolu s technickými možnostmi se zdokonalují a zpřesňují i postupy vykopávek a dokumentace, takže dnes už krumpáč, tužka a svaté nadšení k řádnému výzkumu opravdu nestačí. Archeologické nálezy jsou přitom různé – ve smyslu zákona a v současném odborném pojetí sem spadají opravdu všechny věci, movité i nemovité, které jsou "pozůstatkem života člověka a jeho činnosti od počátku jeho vývoje do novověku" a "zachovaly se zpravidla pod zemí" (§ 23, odst. 1 památkového zákona) – takže nejen střepy, kosti, vrstvy, zdi, mohyly a valy, ale vlastně i takový štěchovický poklad. Úskalí je tedy, zdá se, spíše v lidské neochotě dodržovat zákony a v chronickém nedostatku státních peněz na péči o kulturní dědictví. Přístup ke kulturnímu bohatství zaručuje každému občanovi Listina základních práv a svobod (čl. 34, odst. 2) za podmínek stanovených zákonem, mj. prostřednictvím veřejného vlastnictví movitých archeologických nálezů. Movité archeologické nálezy, které byly dříve státním (národním) majetkem, jsou od 1. 1. 2005 majetkem krajů; pouze pokud je cestou archeologického výzkumu objeví a vyzvedne organizace zřízená státem, stanou se majetkem státu, a pokud organizace zřízená obcí, stanou se majetkem této obce. A nemovité archeologické nálezy? Každý pozemek má přece svého vlastníka. Takže vlastně pokud někdo narušuje neodborným kopáním archeologické naleziště, nepoškozuje tím cizí majetek? A pokud si nálezy ponechá, neřku-li prodá, nepřisvojuje si něco, co mu nepatří?

Příliš vysoký účet

Snad už lépe je teď pochopitelný odpor archeologů vůči tomu, aby se hledání pokladů začalo i u nás považovat za běžný druh zábavy nebo podnikání. Jenom uzoučká hrana dělí romantiky krácející ve stopách Indiana Jonese od pachatelů organizovaného zločinu v mezinárodním měřítku, jímž se rabování archeologických nalezišť a obchodování s nálezy už zcela vážně stalo. Ani chyby a prohřešky některých minulých a současných archeologů nebo úředníků, ani lovecká vášeň, investovaná námaha a peníze hledačů nemohou vyvážit škody a ospravedlnit tak svévolné vykopávání archeologických nálezů. Žádný vkop, který narušil původní stratigrafii (souvrvství, terénní situaci), není neškodný, ať se zdá jakkoli malý; žádný předmět a žádný vztah, který je nebo mohl být v té původní stratigrafii nalezen, není bezvýznamný.

Stojí nám to za to? Při hledání pokladů nepodrýváme jenom zdi hradů, ale sami svou vlastní identitu. Ničení archeologických nalezišť a nálezů poškozuje nás všechny, každého občana. Živá krajina se svou pamětí, se svými krásnými a tajemnými místy má pro nás všechny větší cenu než krajina vybrakovaná, prázdná jako rekultivovaný uhelný důl. Jde o to, zda chceme vědět, jak to od počátků bylo, zda chceme, aby nám hmotné pozůstatky minulosti pomohly poznat a pochopit naše vlastní kořeny, nebo zda se chceme v soukromí své sbírky kochat esteticky působivými předměty a chlubit se jimi přátelům nebo jiným hledačům. Je to totiž stejné, jako bychom dávali před živou přírodou přednost vycpaným zvířatům ve

vitrinách. I nejkrásnější keltská spona, vyhrabaná neodborně, se nějak smutně podobá zabitému a vypreparovanému drontovi mauricijskému. Je mrtvá a navždy nemá.

Pokud uvidíte chodit po poli nebo po lese člověka s detektorem kovů, nemusí to být jen archeolog při vědecké práci. Může to být i hledač pokladů, který vám bere vaši minulost. Některý jen nešťastně zaměřil svoje nadšení, bere hledání jako adrenalinový sport a škodí z nepochopení věci; jiný ví, oč jde, škodí však z bezohlednosti či ze zlé vůle. Nikdo ale nemá právo pro své vlastní potěšení ničit kulturní dědictví moje, vaše, celého lidstva. Tomu prvnímu je třeba vysvětlit, co je špatně, a pomoci mu, aby mohl svůj zájem pěstovat ku prospěchu věci bez nepříznivých následků. Na toho druhého je na místě zavolat policii.